

KELEMEN LÁSZLÓ: A SZERZŐDÉSEN ALAPULÓ KÖTELEM OBLIGATION ARISING FROM CONTRACT BY LÁSZLÓ KELEMEN

Tóth Dávid Attila*

A szerző művének címe: *A szerződésen alapuló kötelem*, ami előre is vetíti a könyv témáját. A könyv ugyanis a szerződéses kötelmi jogviszonyok legalapvetőbb összefüggéseit mutatja be, megkísérli röviden vázolni a kötelmek jogrendszerben elfoglalt helyét és jelentőségét, felvázolja a felek – a szerződés alanyai – köteles magatartására vonatkozó legfontosabb szabályokat. Bár a mű a XX. század első felében íródott, Kelemen László megállapításai a mai napig áthatják a magyar kötelmi jogot.

Kelemen László Szegeden született 1895. január 9-én és szintén Szegeden hunyt el 1967. március 3-án. Végzettsége szerint jogász, továbbá királyi törvényszéki tanácselnök és egyetemi magántanár is volt. Jogi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte, a jogtudományi doktorátust 1919-ben szerezte meg. A Szegedi Tudományegyetemen 1939-ben magyar magánjog tárgykörből szerzett magántanári képesítést. Az egyetem magánjogi tanszékén 1939-1950 között oktatott, 1948-tól tanszékvezető volt. 1964-ben vonult nyugdíjba. Kutatási területe a magyar magánjog és a jogtörténet volt. A most bemutatott műve mellett számos más könyvet is írt. Legjelentősebb, említést érdemlő művei: *A leánynegyed (Quartalitium)* (Szeged, 1926); *A jogképesség és személyállapot hazánkban és az Árpád-házi királyok alatt* (Szeged, 1927); *A nem befolyása a jog- és cselekvőképességre a törzsi szervezettől a Hármaskönyv koráig* (Szeged, 1929); *A jóhiszeműség és a tisztesség a magánjogban* (Szeged, 1937); *A kollektív szerződéssel ellenkező munkaügyi kikötések* (Szeged, 1939); *A szerződésen alapuló kötelem* (Szeged, 1941); *Kötelmi jog. Különös rész (3-4. füzet, többekkel, Bp., 1941)*; *Magánjog* (Szeged, 1950); *Néhány kérdés a képviselő köréből* (Szeged, 1950).¹

*„A magánjog irodalmi művelése rendkívül megélnékült
és a bekövetkezett zord időkkel dacolva,
nagy buzgalommal és eredményesen
egyengette jogunk integrálódásának útját.”*
-Szladits Károly²

A mű elsősorban az elméleti jogtudomány oldaláról közelíti meg a kötelmet, de szó esik a dogmatika gyakorlati érvényesüléséről is egyes szerződési típusok rövid említése kapcsán, az akkor hatályos tételes jognál. Vannak a jogi irodalomban tanulmányok, amelyek a korábbi eredményeket pusztán bemutatják, vannak olyanok is, amelyek teljesen új felvetéseket, megközelítéseket mutatnak be, és vannak, amelyek ugyan összegzik a korábbi eredményeket, de meg is haladják a korábbi alkotásokat. E könyv inkább az utóbbiak közé sorolható. A könyv tartalmi mondanivalója mögött több évtizedes kutató- (és oktatói) munkával megalapozott elméleti tudás áll, amely már önmagában is garancia lehetne az értékteremtésre, de nem

* Tóth Dávid Attila, ötödéves, nappali tagozatos joghallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, tda.dagesz@gmail.com; Konzulens: Dr. Leszkóven László, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék, laszlo.leszkoven@uni-miskolc.hu

¹ Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990 javított, Átdolgozott kiadás főszerkesztő: Kenyeres Ágnes (<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>) (A letöltés ideje: 2023. szeptember 20.)

² SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog 1. Általános rész, személyi jog*, Grill Károly könyvkiadóvállalat, Budapest, 1938, 5.

hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a szerző – ahogyan korábban már említettem – királyi törvényszéki tanácselnök és egyetemi magántanár is volt. A megállapítások ennek következtében az elméletet és a gyakorlatot egyaránt kiválóan ismerő szakember tollából születtek.

A mű Szegeden jelent meg 1941-ben az *Acta Universitas Szegediensis* kiadásában. A könyv a kornak megfelelő nyelvezettel készült, a könyv betűkészlete azonban modernnek hat. Egyébként közepes nagyságú betűméretek jellemzik a művet, általában véve nem túl sűrű felépítésű sorokkal, időnként azonban a mondatszerkesztés különösen bonyolulttá válik. Szerencsére ez nem válik túlzottan zavaróvá és a szerző stílusa ilyenkor is élvezetes. A mű hivatkozási rendszere átlátható, túlnyomórészt német nyelvű szakirodalmat használt fel, de magyar és latin nyelvűeket is találunk. A magyar szerzők közül érdemes kiemelni Grosschmid Bénit és Szladits Károlyt, akik műveire a hatályos magánjog jogtudományos irodalma is szívesen támaszkodik a kötelmi jog, szerződési jog tárgyalása során. Itt még érezhető, hogy a kötelmi jogot milyen nagymértékben befolyásolja a római jog, hiszen az olvasó sok latin idézettel és fogalommal találkozhat. A mű első fejezete során már a második bekezdésben olvasható az ismert, és a korabeli magánjogi irodalomban is gyakran idézett római jogi fogalom a kötelemről: *Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur ad dandum aliquid, vel faciendum, vel praestandum.*³ Szabadfordításban azt jelenti, hogy: A kötelelem, egy olyan jogi kötelék, amely arra kötelez bennünket, hogy valamit adjunk, tegyünk vagy teljesítsünk. A szerző szerint azonban maga a fogalom korántsem kielégítő, nem ad teljes képet és – írja – *olyan is alája fér, ami nem kötelelem.*⁴ A részletesebb áttekintés, elemzés és tárgyalás tehát semmiképpen nem árthat. A szerző a bevezető részben röviden meg is adja művének lényegi mondanivalóját: célja, hogy bepillantást nyújtson az olvasó számára a kötelelem szerkezetébe és hogy magát a kötelelem fogalmát újraértékelje. A szerződésen alapuló kötelelem Kelemen által elfogadhatónak tartott definíciója azonban fokozatosan bomlik ki, a szerző szinte lépésről lépésre „adagolja” a fogalmi elemeket anélkül, hogy erőltetné a definiálást. Ez a megoldás kifejezetten figyelemre méltó és az olvasó érdeklődését folyamatosan fenntartja.

A könyvnek három fejezete van. Az I. Fejezet az *Alapismeretek*, a II. Fejezet *A kötelemfakasztó képesség korlátai*, majd a III. Fejezet, ami a *A kötelembeli magatartások* címet viseli. A fejezeteket alfejezetek tagolják, az alfejezetek számozással vannak ellátva ezen belül a mű gondolatrítmusa eredményez további tagolást.

Az I. fejezet négy alfejezetre oszlik melyek címei a következők: *A kötelelem fogalma és természete. Az egyéni önkormányzat; A kötelező erő eredete; Az egyéni önkormányzat jelentősége; A szerződési elv. A kötelelem fogalma és természete. Az egyéni önkormányzat* című alfejezetben arra a kérdésre próbál válaszolni a szerző, hogy végeredményben mi is a kötelelem lényege? Abból indul ki, hogy a korábban már említett római jogi fogalom meghaladott. A szerző Grosschmid Béni által alkotott kötelmi jog fogalmi megközelítést tekinti kiindulási pontnak, amikor szintén a kötelelem szervezeti és mibenléti fogalma közötti különbséget veszi alapul.⁵ Mint ismert, a szervezeti fogalomban Grosschmid a kikényszeríthetőséget fogalmazza meg, amit *alaki kényszerítősségnek* nevez, ami nem más, mint a bírói jogsegély igénybevehetőségéből fakadó helyzet: *az emberi akaratnak a jog által megengedett és istápolttal meghajlítása.* A mibenléti fogalom alatt a kötelelem *egészét, teljes belvilágát, összes joghatásaival egyetemben érti*, amelynek kimerítő és kizárólagosan pontos meghatározása már csak azért is lehetetlen, mert a kötelelem minden szálán *végigláttni aligha lehetséges.*⁶ A szerződéses kötelelemre nézve azonban az egyéni önkormányzat (lényegében a privátautonómia)

³ KELEMEN László: A szerződésen alapuló kötelelem, *Acta Universitas Szegediensis*, 1941, 5.

⁴ KELEMEN i.m. 5.

⁵ KELEMEN i.m. 6.

⁶ Uo.

a magánjog terén széles körben érvényesülő elv, amelyet a tárgyi jog juttat érvényre. Ennek a Kelemen által központi jelentőségűnek tekintett *egyéni önkormányzatnak* lényege, hogy a szerződőképességgel rendelkező jogalanyok szerződéseit a kikényszeríthetőség tulajdonságával ruházza fel a jog, és ezzel a *magánakaratot jogalkotásra teszi képessé*.⁷ A magánjog az egyéni önkormányzat intézményesítésével válik önálló jogterületté, melynek központi fogalma lesz a szerződés.⁸ Ez az az út, mely végeredményben eljuttat minket oda, hogy a felek által szabadon megalkotott szerződésre a vele együtt járó kötelmi kötelezőerő folytán valóságos magánjogi jogforrásként tekinthessünk. A közjogot a magánjogtól úgy tudjuk megkülönböztetni, hogy míg a közjognál a jogot az állami főhatalom alkotja, addig a magánjognál maguk a felek, a *magánosok* alkotják a jogot, ahogy Moór Gyula fogalmazott *A magánjogi jogügylet, mint jogforrás* (Budapest, 1938) című művében. A szerződési elv vonatkozásában rögzíti a szerző, hogy a magánosok ezen elvet követve kötelmi viszonyt létesítenek, amely legalább két személy egybevágó jogi cselekményét tételezi. A szerződési elv egyben eszköz is az egyéni önkormányzat érvényesítéséhez.⁹ E megközelítés ma is helytálló. A Ptk. 6:58 szerint a szerződés fogalma így szól: a szerződés a felek kölcsönös és egybehangzó jognyilatkozata, amelyből kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.¹⁰ Az egyéni önkormányzat, a magánautonómia természetesen nem csak a szerződéses kötelelem létesítésére, hanem annak módosítására, alakítására, formálására és megszüntetésére is kiterjed. A szerző leírja, hogy a *szerződés a kötelemfakadás leggazdagabban buzgó forrása*.¹¹

A II. fejezet három alfejezetre tagozódik, ezek: *A szerződési szabadság korlátairól általában. Az általános értéktételek és a konkrét tilalmak; Az egyéni önkormányzat céljának korlátozó szerepe; és A kötelmi egyensúly szabálya* című alfejezet. A jogrend, amint arra az előzőekben már kitértem az egyéni önkormányzatot jogalkotói erővel ruházta fel, és ezzel a jogalkotást megosztja az állami főhatalom és a *magánosok* között.¹² A szerződés ezért a felek egymás közötti – relatív – jogviszonyában valóban szinte törvényerővel bír, de annak hatása kifelé abszolút, hiszen a megkötött szerződést harmadikok is el kell ismerjék. Ezáltal a szerződéses kötelelem a magánjogi jogrendezés kifelé is ható valóságos eszközévé válhat. Jogilag rendezett társadalomban – írja találón Stammler – csak viszonylagos szabadság lehetséges, mert ez a korlátozás szükségkép benne rejlik az emberi törekvések jogi kötelékének fogalmában, a jog közösségben élők teljes szabadságát tehát legfőbb céljának semmiféle különleges jogi akarat nem tekintheti.¹³ A szerződési szabadság ezzel összhangban maradó, helyesen értelmezett fogalma nem tartalmi korlátlanyságot, hanem jogalkotási és jogkeletkezést távoltartó hatalmasságot jelent, vagyis más szóval, a szerződéskötési kényszertől való mentességet, a jogalanynak azt a képességét, hogy kizárólag saját elhatározásától függ, kíván-e valakivel, s ha igen, kivel, szerződéses viszonyra lépni és ezzel kettőjük között, viszonylagos hatályú jogszabályokat létrehozni.¹⁴

Azok a jogok ugyanakkor, amelyek az egyéni önkormányzat gyakorlásával keletkeznek, természetesen nem kerülhetnek ellentétbe a jogrenddel. Ennek érdekében maga a jog kétféle módon állít tilalmat: egyrészt, az *általános értéktételek*, másrészt az *eseti törvényes tilalmak* felállításával.¹⁵ *Az egyéni önkormányzat céljának korlátozó szerepe* című alfejezetben az egyéni

⁷ KELEMEN i.m. 8.

⁸ KELEMEN i.m. 17.

⁹ KELEMEN: A szerződésen..., 18.

¹⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) 6:58. §

¹¹ KELEMEN i.m. 8.

¹² KELEMEN i.m. 21.

¹³ KELEMEN i.m. 22.

¹⁴ Uo.

¹⁵ KELEMEN i.m. 24.

önkormányzatnak egy olyan korlátozó szabályáról esik szó, amely nem más, mint *az egyéni önkormányzatot engedélyező és intézményesítő jogszabálynak*, mint államhatalmi és jogalkotási akarat elhatározásnak a *céljából* fakad és a magánakarattal létesített viszonylagos joggal szemben az összhangnak egészen különleges következményével lép fel.¹⁶ *A kötelem egyensúlya* című alfejezetben kötelmi egyensúly alatt az egymást feltételező viszonyban álló – kölcsönös – szolgáltatások értékének arányosságát megállapító szabályt érti a szerző. Ez az elv a hatályos polgári jogban elsősorban *kötelmi jogi szinallagma* néven ismert. Az a kölcsönös feltételezettségi és oksági kapcsolat, ami a kétoldalú visszerthes ügyleteknek sajátja a kölcsönösen egymáson nyugvó kötelezettségek értékének arányosságát is jelenti. Kelemen László egyébként meg is fogalmazta, hogy: *az egyensúly, illetve az értékeknek benne kifejezésre jutó egyenlősége nem mennyiségtani, hanem gazdasági értelemben veendő, amely a forgalomban szokásos, kisebb (nem aránytalan) eltérésekkel szemben közömbös.*¹⁷

Az utolsó III. fejezet öt alfejezetből áll a következő címekkel: *A kötelembeli magatartásról általában. A szolgáltatási és a védőkötelezettség; A hitelező védőkötelezettségei; Az adós védőkötelezettségei; A kötelmi viszonyon kívüli tevőleges gondosság; Az adóskötelezettség áldozati határa.* A kötelem tartalmának leglényegesebb elemének és szerkezetének kiemelkedő gerincének nevezi a szerző a kötelmi magatartásokat. Az érdekhelyzetnek megfelelően a magatartás kétféle lehet: *jogosító és kötelezett.* A szerződő felek kötelmi magatartása természetesen elsősorban a kikötött szolgáltatásra vonatkozik, ami *annyiféle lehet, mint maga a szolgáltatás.*¹⁸ *Részletei kimeríthetetlenek, mint maga az élet, amelynek ép a szerződéses jogviszony öleli fel legszélesebb területeit.*¹⁹ A szerződésből azonban nemcsak szolgáltatási, hanem gondossági kötelezettség is fakad, mégpedig a *tevőleges* alfaja. Ez a tevőleges gondosság az, amit a műben elsősorban, de nem kizárólag *védőkötelezettség* kifejezéssel említi a szerző.²⁰ A védőkötelezettségben a felek tevőleges kötelezettséggé válik az *érdekértékítéleteknek az eltorzulástól való megóvása.*²¹ Míg ható megállapítása a szerzőnek, hogy a védőkötelezettség nem a szerződésből, hanem magából a tárgyi jogból fakad, vagyis a közösségi gondolatnak abból a magánjogi megnyilvánulásból, amelyet *jóhiszeműségnek és tisztességnek, emberségnek, becsületességnek szoktunk nevezni.*²² Ebből amúgy egyenesen következik, hogy *a polgári jog által evidensnek tekintett – alapelveként is deklarált védőkötelezettségek körét a felek csak bővíthetik és részletezhetik, de azokból el nem vehetnek:* a jogszabály által elvi alapon kifejtett és kifejezett tételek erejét nem csorbíthatják. Kelemen megjegyzéseit a hatályos Ptk. szabályai egyébként teljes mértékben visszatükrözik, illetve igazolják, alátámasztják. Elegendő itt a polgári jogi alapelvekre, elsősorban a jóhiszeműség és tisztesség követelményére gondolni²³, de a szerződési jog törvényi elvei közül a tartalomszabadság²⁴ mellett az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség érdemel külön figyelmet.²⁵ Ez utóbbi nem is egyetlen elv, hanem valóságos komplexuma a szerződési jogban kiemelt jelentőséggel bíró alapvető tételeknek, óvó- és védőkötelezettségek sűrű halmaza. Az elvet egyébként a jogtudományban *törvényerőre emelt culpa in contrahendoként* is emlegetik. A mű megkülönböztet hitelezői és adósi védőkötelezettségeket, mely a relatív szerkezet folytán a feleket egyaránt jogosító és kötelező jelleg, a korrelatív jogi helyzet miatt kifejezetten

¹⁶ KELEMEN i.m. 27.

¹⁷ KELEMEN i.m. 41.

¹⁸ KELEMEN i.m. 48.

¹⁹ Uo.

²⁰ KELEMEN i.m. 51.

²¹ Uo.

²² KELEMEN i.m. 56.

²³ Ptk. 1:3. §.

²⁴ Ptk. 6:59. §.

²⁵ Ptk. 6:62. §.

figyelemre méltó és tanulságos. A hitelezői védőkötelezettségekhez tartozik például a közlési kötelezettség, a jogfenntartás kötelezettsége, a fennálló bizonytalanság elosztatásának kötelezettsége.²⁶ Az adósi védőkötelezettségek között olvashatjuk az adós közlési kötelezettségét, a lehetetlenülés elhárításának kötelezettségét, valamint a kezelési és fenntartási kötelezettséget is.²⁷

A kötelmi viszonyon kívüli tevőleges gondosság lényege, hogy mindenki köteles tevőleges magatartással elhárítani az *idegen érdekeket fenyegető veszélyeket*.²⁸ Maga a gondosság és az idegen érdekek bizonyos szintű természetes megvédelmezésének mértéke minden kötelmi jogviszonynak szerves része és szabálya is egyben.²⁹ Az *adóskötelezettség áldozati határa* azt jelenti, hogy az adós – bár *áldozatok* árán is köteles eleget tenni az általa vállalt, terhére rótt kötelemnek – azonban áldozathozatali kötelezettsége mégsem *végtelen*, az semmiképpen nem terjed túl a közösen számba vett, elvárható *mértéket meghaladó erőfeszítésen: e határon túl tehát a kötelemből fakadó szolgáltatási kötelezettséggel már nem tartozik*. A kérdéskörrel a szerző kiváló tanulmányában egyébként külön is foglalkozott. A meghatározás egyébként alapjait tekintve a definíció Heck Rudolf nevéhez fűződik, aki az áldozathozatali kötelezettség mérve tekintetében egyébként a kötelmek két csoportja között tett különbséget, amikor külön említette és elemezte a kiadásra és a beszerzésre kötelező kötelmeket. Ennek részletezése meghaladja a recenzió kereteit.³⁰

A szerző nagy érdeme, hogy a könyvében kifejtett gondolatokat szinte tankönyvszerűen, mindenki számára érthetően foglalta írásba. A mű kifejezetten olvasmányos, annak ellenére, hogy számtalan gondolatindító tételt fogalmaz meg, amelyek a kötelmi jog dogmatikájának legnehezebb összefüggéseit taglalják. A tudományos igényességből azonban a szerző soha nem enged. Bár a mű bő nyolcvan évvel ezelőtt íródott, megállapításai az átalakult magánjogi háttér, a megváltozott szabályozás ellenére sem veszítettek érvényükből: ma is alkalmasak arra, hogy a jogász megtalálja segítségükkel az összefüggéseket a jogban. Kelemen László, A szerződésen alapuló kötelem című monográfiája a szerződések jogával ismerkedő és joghallgatók és a kötelmi jog gyakorlatát már művelő jogászok számára egyaránt szinte kötelező olvasmány, mely meghálálja a rá szánt időt.

²⁶ KELEMEN i.m. 63.

²⁷ KELEMEN i.m. 73.

²⁸ KELEMEN i.m. 75.

²⁹ Uo.

³⁰ KELEMEN i.m. 83.